

Szívvel látni

Szász István Tas: Transzszilván szemmel összmagyar szívvel

Jancsó Alapítvány, 2015

A szemet és a szívet emeli ki tanulmánykötete címében Szász István Tas: a látás és az érzés képességét. Pontosabban – ahogyan azt Nagy Gáspár írta a *Magamtól féltem...* című versében – a belső látást és a külvilágra irányuló „kegyetlen” nézést egyik részről, az érzelmi azonosulást a másíkról. A szerző újabb könyve amolyan összegző munka. Az évek során sok kötetbe foglalt kisebbség- és nemzetpolitikai és -stratégiai írásainak, naplórészleteinek, beszédeinek, recenzióinak esszenciája. Gondolkodói hitvallása, emberi kiállása – a maga őszintén feltárulkozó mivoltában.

Szász István Tas családi gyökerei évszázados mélységekben hálózzák be az erdélyi magyarság történiáját. Ő is Transzszilvániában – közelebről: Kolozsvárott – nőtt fel. Személyiségének alaprétegeibe ivódott be a nemzeti közösségért való felelősségvállalás, a sorsáról való folytonos gondolkodás és a cselekvő szolgálat. Ezt látta otthon, szülei, Szász István gazdameérnök, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület alelnöke és a kihívó szépségű egykori színésznő anyja, Hort Ida Cserei utcai házában. Itt talált otthonra a kolozsvári – 1935-től 1944-ig megjelenő – *Hitel* című nemzetstratégiai szemle. Olyan szellemi kiválóságok körében cseperedhetett, mint Kós Károly, Tamási Áron, Albrecht Dezső, Makkai László, Venczel József, Kéki Béla, Vita Sándor, Szűcs Jenő, akik a lap szellemi építményének tartógerendái voltak. Vallomása szerint: „Magam kisgyermek koromtól fogva a *Hitel* szellemi körének hatása alatt nevelkedtem. A tőlük hallottak, az ifjú koromban velük folytatott beszélgetések meghatározták személyiségfejlődésemet.” Orvosi, pszichiáteri

pályája tört ketté a hetvenes években, amikor arra próbálták kényszeríteni, hogy szakmai becsületét alárendelje a politikai hatalom kényének. Áttelepült, s több évtizedes aprómunkával sikerült átmeneti új otthonába a régi ház tárgyi emlékeit. Leányfalui házának emlékszobájában őrzí a folyóirat szellemi-dologi örökségét. A mögöttünk hagyott mintegy két évtizedben sorra megjelenő kötetekben – mára túljár a húszon is – dolgozta fel mindazt az útravalót, mely irányította szellemi tájékozódásában és terelte feladatvállalásában. A látás, a nézés és együttérzés – természetesen egymástól szétválaszthatatlan – képességét már régóta, a nyolcvanas évektől kis esszéekben, úgynevezett „adventi levelekben” gyakorolta, s címzettjeiből megalkotta a maga olvasóköret: szellemi auráját.

A „nézés” fókuszában múltunk és jelenünk – s magától értetődően: feltételezhető jövőnk – egy nemzeti és erdélyi érzésű értelmiségi számára fontos gondjai állnak. Így „az erdélyi magyarságnak az egész magyarságtól elválaszthatatlan” sorsa, Erdély tárgyilagos története, a Trianon „csapdjából” való kikecmergés lehetséges módja, az elfeledett és elfelejtett kolozsvári *Hitel* rehabilitálása, ezzel összefüggésben az 1937-es marosvásárhelyi találkozó valós történiája, s elmúlt zaklatott évtizedeink közösségi-politikai kihívásaival való szembenézés. Bevállása szerint „civil kezdeményezőként avatkoznék a történészre dolgába”. Szabadkozása merőben felesleges: felkészülten látott munkához, nagy szakirodalmi apparátust mozgat, s világos gondolatmenete és érvelése a történelmi múlt és a jelenre való

hatásának egy érvényes – a nemzetköz-
pontú látásmód magyarázó és értelmező
eszköztárát használó – olvasatát nyújtja.
Írásai kizárják a sarlatánság vádját, sokkal
inkább a civil kurázi megnyilatkozása
előtti tisztelet főhajtását parancsolják.

A románok és magyarok együttélésé-
nek több évszázados történelmét kronolo-
gikus rendben, az „ortodox törésvonal”
fokozatos keletről nyugatra helyeződésé-
nek értelmező és magyarázó elvének al-
kalmazásával elemzi. A fogalmat Gloria
Mann amerikai kremlinológustól veszi
kölcson. Az ortodox törésvonal, mint de-
finíció, a nyugati és a keleti kereszténység
közti határt hivatott szemléletessé tenni.
Magában foglalja a kifejezés a különböző
minőségek közötti vallási, kulturális, gond-
olkodásbeli és mentális határvonalat.
A kétféle Európa határát jelöli ki a foga-
lom, melynek ellenkező oldalain más és
más társadalom alakult ki. Míg a nyugati
típusú kereszténység ideológiája és jog-
rendje biztosítja az egyén autonómiáját,
intézményrendszere szavatolja a kollekti-
vitás önrendelkezését és önellenőrzését,
addig a keleti változatban az állami és egy-
házi hatalom összeolvad, az alattvalók
állandó központosított ellenőrzés alatt áll-
nak, az erőszaknak és a tudatok manipulá-
lásának nélkülözhetetlen szerepet szánnak
a rend fenntartásában. Ez utóbbi modell
elvárja a teljes elköteleződést: egyetlen
hívó sem állhat szemben az államhata-
lommal, továbbá állandó ellenségkép fenntar-
tása, xenofóbia jellemzi. Nevezi még
a szerző ezt bizánci-balkáni vagy levantei
társadalomszervező és uralmi módszernek
is. A mindenkori Magyarországot termé-
szetesen a Nyugathoz, míg a román állam-
alakulatokat a Kelethez sorolja. „Két gond-
olkodásmód és két életforma kényszerű
találkozásából” bontakozott ki a transz-
szilván történelem.

Ebben az összefüggésrendszerben a ma-
gyar-román együttélés számunkra szo-
morú konklúziója így fest: „Az ortodox
törésvonalnak a románság mozgásával
párhuzamos elmozdulása a Kárpátokon

belülre hét évszázad alatt mindent eldön-
tött.” A hatás-ellenhatás bonyolult szöve-
vényének lesújtó tapasztalata, hogy „ele-
ink egyedülálló befogadó-hajlandósága
miként vált hazugság áldozatává, s let-
tünk e téren is bűnös nemzet, mások vad
elnyomója és beolvasztója”. Pedig a román
kultúra és nemzettudat kialakulásához
jelentős hozzájárult a magyar segítség és
mintaadás: „a magyar Szent Korona és Er-
dély magyar fejedelmeinek védelme alatt
váltak nemzetté, és született meg nemzeti
kultúrájuk”. Szász István Tastól idegen
a romantikus heroizálás vagy legendagyár-
tás, a szépítő és mentséget kereső masza-
tolás, a tényeknek és a vágyaknak az ösz-
szekeverése. Román történésztől, Lucian
Boiától veszi át a maga tárgyilagosságá-
ban dermesztő végső mérlegvonást: „a
demográfiai tények alapján az Erdélyért
folytatott küzdelmet a románok visszafor-
díthatatlanul megnyerték, ilyen alapon az
jogos tulajdonuk”... Már a XVIII. század-
ban kialakult a román többség, s a követ-
kező század magával hozta az egységes és
önálló román államiség igényét is. A tanul-
mányíró 1849-et látja a fátumos dátum-
nak: a szabadságharcnak a két nációt
fegyveres összecsapásokba, román részről
bestiális népiirtásba hajszoló hordaléka az
ok, ahonnan eredeztethető a két nép „vég-
leges szakítása”. Közlebről vizsgálva:
annak a hiedelemnek a rögzülése, hogy
magyar és román csak a másik pusztulása
által érvényesülhet. Kezdetét vette az Er-
dély feletti hegemonia mindenáron való
megszerzésére törő küzdelem, a román és
magyar nacionalizmusok egymásnak fe-
szülése. Végzetünk Trianonban teljesedett
ki, „egy történelmi képtelenségnek tűnő
és soha el nem fogadható tragédiában”.
A fenti értelemben vett ortodoxiából szár-
mazik az a hamis román nemzettudat,
amely a mai napig hol erőszakosan, hol
taktikázva asszimilál, s egységes nemzet-
államot hirdet. S már a vele hasonlóan or-
todox gyökerű kommunista-bolsevik ideo-
lógiával szövetkező, kizárólagosságot
akaró sovíniszta türelmetlenség számlá-

jára írható az erdélyi magyarság önmeghatározó és cselekvési stratégiát kutató 1937-es Vásárhelyi Találkozó, illetve a korabeli *Hitel* történelmét immár a szocialista érában meghamisító, az utóbbit egyszerűen a múltból is kitörölni akaró hatalmi diktátum.

Az illúziótlan számvetést a belső látás egészíti ki. Szász István Tas eleget tesz a hermeneutikai követelménynek: ön maga szemléletét is nagyító alá veszi. Igyekszik saját maga számára is tisztázni önnön világlátását. Azt a „történelmi vész szülte elmélkedés” kényszerével való küzdelmet, melynek külső befolyásoltságával tisztában van. „A három T – a Trianon Traumatizálta Társadalom – világában nőttem fel” – ismeri el. Kisebbségi léthelyzet formálta öntudatát, problémaérzékenységét, megoldáskeresését: „Illik beismernem, hogy kisebbségi sorban szerzett erős igazságérzetem, igazságigényem, s talán a génjeimben bujkáló történelmi kínok miatt, az Úrtól is saját igazságunk napjának elközelgését remélem első sorban.” S mi lehet ez a kollektív érvényű igazság? Három példát hoz fel a XX. századból: A Kós Károly-i transzszilvanizmust, mely Erdély földrajzi egységét és a benne élő népek megváltoztathatatlan sorsközösségét, a regionális kultúrában való együttes részeseződését rajzolta fel ideálképként – s vált elképzelése szükségképpen utópiává a szászok és a románok érdektelensége folytán. Makkai Sándor, a Magyarországra áttelepült református püspök választát idézi még az egzisztenciális gondra: „Nem lehet” kisebbségi sorban élni, mert emberellenes. Vele szemben állhat Reményik Sándor makacs hite: „Lehet, mert kell.” Napjaink gondolkodója is tudja: a kisebbségi sors a személyiségtudat károsodásához vezethet, és a nemzet tudat zavarát eredményezheti. A ma megoldási esélye pedig? „A legtöbbet az elszakított területeken élő magyarságért, ezáltal önmagunkért [...] akkor tehetjük, ha itt, közvetlen közelünkben, egy erős és kívánatos, tehát valódi vonzó képet nyújtó országot építünk.”

Ehhez természetesen elengedhetetlen a „csonka” magyar öntudat, végtelen naivságunk, felesleges, megalkuvó kompromisszumkészségünk, hallgatásunk megváltoztatása is. Trianon megismerése és megértése azért szükséges, mert elengedhetetlen az önvédelmi reflex kifejlesztéséhez. Csupán sérelmi politizálás azonban nem érhet célt, figyelmeztet, egyedül erre nem lehet támaszkodni. Nyilvánvalónak tudja, hogy kisebbségi autonómia nélkül a nemzetiség léte forog kockán. Szívós aprómunka vezethet csak eredményre, melyet az érdekek mentén folyó cselekvés hozhat magával.

Közös érdek? Vajon, mi lehet az?

Szász István Tas lényegfelismerő képességét dicséri, hogy a nemzeti sérelmek gyógyítását immár nemcsak a múlt évszázadból örökölt módon, a szomszédokkal való konfliktusok orvoslásában keresi. Új fenyegetést vesz észre. Egy minőségileg merőben más veszélyt: a „nyugati ortodoxia” rákként terjedő halálos kórságát. A metafora feloldása nem más, mint a neoliborális „téveszme”, melynek hatása folytán „Európa elrablásának közös áldozatai leszünk”. Nem csupán mi, magyarok, hanem velünk együtt a románok is, ahogy a kontinensünk más etnikuma is. Azt veszi észre, hogy „az egész nagy európai játék egy még nagyobb világjátzsma része, és ez a globalizáció”. Immár egészen más a játszma tétje, mint eddig. Hiszen jogosan említhető fel, hogy a XX. század nagy vesztese, Magyarországgal szemben a mai napig kettős mércét alkalmaznak a nagyhatalmak. Veszteseknek sem sírni, sem védekezni nem vagy csak engedélyezett módon szabad. Saját érdeket védeni még úgy sem. Általános szabály a legyőzöttre parancsolt „kuss”, kicsinységünk elfogadása. Mára azonban – bár igaz, hogy az arctalan, ám nagyon is ható erőnek láttatott globalizáció felhasználja céljai érdekében a nemzeti ellentéteket – a helyzet összetettebbé vált: „Magyar sorsunk is globalizálódott. Egyre inkább összefonódik az anyaországi, a trianoni árva és a vi-

lágba kergetett vagy bolondított magyarok jövődjéje földrészünk és világunk jövődjével. És ennek okán a magyar függetlenséggel is.” Háborgó igazságérzetével kesereghet azon, hogy helyünk Európában a cselédszoba, mégis reménykedhet még a magyarság Kárpát-medencei meghatározó szerepében. De mibe kapaszkodhat, ha meggyőződése a könyv szerzőjének, hogy a végcélja e háttérből irányított presszióknak, a nemzeti eszméket képviselő és nemzeti kultúrákat éltető államok leépítése, s egy az egész bolygóra kiterjedő arctalan tömeg, egy szabadon formázható embermassza kialakítása? Ebben a kontextusban már jelentőségüket veszítik a nemzeti konfliktusok. A fenekező kis népek egymást taposva tűnnek el majd a nagy kohóban. A kötet vizuálisan is szemlélteti mindezt a belső borítákon. A történelmi Magyarország és a mai Románia, mint egy naphal és egy lepényhal érintkezik a másikkal, metszetükben pedig kirajzolódik Erdély sziluettje. Fölöttük-rajtuk az Európai Unió jelképes csillagai... Szavakba foglaltan mindez így szól: „az újonnan belépők [ti. az EU-ba – P. E.] nem felzárkózást remélhetnek, hanem annak a nemes feladatnak a végrehajtását, hogy az erős tagállamok hanyatlásnak indult jóléti gazdaságait még egy ideig bőrükre játszva próbálják felpumpált állapotban tartani, életszínvonalukat – amennyire lehet – konzerválni”. Pedig Szász István Tas – bármennyire is sötét tónusokkal fest – elkötelezett európai. Csakhogy az ő „belső” európaisága szellemi igényből táplálkozik, míg a „külső” máz a kétségekkel szemlélt és kritikával illetett elégtelen gazdasági-társadalmi-politikai realitás.

Ami szűkebb pátriánkat illeti, a legfőbb veszély az új „szellemi Trianon”, azaz a szellemi homogenizáció előkészítésének idejét éljük. Egy csüggedt, demográfiai válságba csúszott társadalomban kellene elkerülni a legnagyobb veszélyt: az önfeladást. Ne váljunk lebutított, nemzettudatát veszített sokassággá. A fenyegetés valós. „Kisebbségben van a nemzet saját hazájá-

ban”, írja Szász István Tas, s „napról napra kopik a nemzet jövőjét biztosító létforma igénye”. Ami óriási gond, mivel az embernek „a megmaradáshoz közösségben kell élnie”. „Ennek szolgálata nem véletlenül az emberlét egyik fő parancsolata.” Már-már apokaliptikussá válik a jövő rémképe, a globalizáció önpusztítása következhet be: „az emberi társadalom mai állapotában nem képes a belőle sarjadt örületet [a gazdagság érdekében a Föld végletes kizsákmányolását – P. E.] megfékezni, s következményét – saját pusztulását – elkerülni”. Kötelezettségünk ezzel szemben világos: „...az eljövendő nemzedékeknek a nemzeti öntudat egészséges vértetét biztosítva kell európainak lenniük”.

Felmerülhet a fentiekben vázolt világképről, hogy az nem más, mint egy az idők kérlelhetetlen szükségyszerűségével, a nemzeti eszméhez kötődő államfelfogás és kultúrafogalom elkerülhetetlen felbomlásával dacolni akaró értelmiségi végvári harca. Összeesküvés-elméleteket gyárt, áldozatnak mutatja magát, részvétet kelt személye iránt, hogy szerepét fenntarthassa még ideig-óráig. Képtelen az alkalmazkodásra, ezért teremt álságos valóságot, amely – mivel jórészt fiktív – biztosan pusztulásra van ítélve, mondhatnák a kizárólag az egyén hasznát néző korszerűség és progresszió felkent – e tájon a gyom életképességével tenyésző – papjai.

No de hol billen át a józanság naivításba s tovább: a balekságba? A globalizáció tagadhatatlan valóság, hatása tényleg veszélyezteti a nemzeti identitást. Háttérhatalom irányítaná? Ki tudja, de szinte mindegy is. Valójában a tőke mindenható urainak világirányító szerepét feltételezni, hasonlatos a párkák szerepét tulajdonítani nekik. Valahol a misztikus távolban élnek, s befolyásolhatatlanok, végzetünk közömbös irányítói. Talán nem is földi létezők. Szerzőnktől mindenesetre idegen a szélsőségeség, nem érzi jól magát a mítoszi homályban – még ha esetenként vet is arra egy pillantást. Nagyon is a realitás talaján áll. „Nem vagyok én vad ellenzője annak,

ami elkerülhetetlen” – írta az EU-integráció kapcsán. Azaz hazánk nem maradhat ki a világ folyamataiból, nem szigetelődhet el, mert magányosan életképtelen. S abban sincs semmi túlzás, amikor a következő paradoxont állítja fel: „Ma Magyarország függetlenként próbálna működni, és éppen ez jelenti a legnagyobb veszélyt függetlenségére.” Ez reálpolitikai meglátás. A magyarság egyedülléte, társtalansága a kontinensen, szüntelen támadottsága már inkább hagyományos toposzunk. S itt-ott mintha valóban a túlfeszült lényeglátás párásítaná a tisztánlátás szemüvegét. Például akkor, amikor a párizsi békékről úgy véli, hogy azok valódi, rejtett irányítója az a szándék volt, mely a tradicionális társadalmak összeroppantását akarta elérni – eltakarítani igyekezvén ezen akadályt a napjainkban kiteljesedő globalizáció útjából. Ez esetben mintha a következmény helyett cserélne az okkal. S a Szent Koronával kapcsolatos hite is vitákat válthat ki, hiszen arról értekezik, hogy a védelme alatt álló országok vagy területek lakóinak szakrális testvériségét testesíti meg az ereklye. A transzcendencia történelmi magyarázatként való használata tudományos-szakmai álláspontból ellenkezést válthat ki. Ám a szellemi vállalkozást mérlegre téve ezek másodlagos szempontok!

„A magunk egyetlen kötelessége a szemek nyitogatása, a vakság feloldása. Hiszen szemünket is kicserélték. Üvegszemet kaptunk, nem szemüvegét. S urainkat még a látás látszata is ingerli.” Lehet érezni az irodalmi igényt? S ha ezt olvassuk? „A központi és nemzeti akaratok külön-

bözősége, a nemzetiségi és az osztálykülönbségek a vallási szakadékokkal is tarkítva, kiszikkadt szikes mezőhöz tették hasonlatossá a Kárpát-medencét, s a repedéseket ártatlanok meg naivak, megszállottak és gazemberek vére és veritéke öntözte.” A magyar sorsirodalom megszgyéjén járunk. Azoknak a retorikusan szenvedélyessé, ugyankor finoman cizellálttá alakított szövegeknek a területén, melyet olyan írástudók hoztak létre, kik osztozhattak a felismerésben: „hiszünk abban, hogy földi szerepünket feladattal kapjuk”. Az ő mindenkori krédójuk: „Új, igaz krónikát kell írni a múltrol, s aztán nap mint nap életünkkel körmölni tovább.” S elégedetten ízelgethetjük a pátoz és a keserűség hol tüzes, felhívó, hol elégikus, vigasztaló mondatokban való kifejezését. S abból újra bizonyosságát kapjuk a régi igazságnak, hogy minden más kérdés alapja a nemzet mélységes morális válságának és megosztottságának felszámolása, és óhajunk a magyar egység, s nem lehet vitás: a nemzettudat egyenlő a függetlenség és szabadság természetes igényével, és az is, hogy célunk nem is lehet más, mint a megmaradás az egész emberiség javára. Elégedettek lehetünk, mert megkapjuk tőlük – tőle –, amire vágyunk: a felemelést napi gondjaink kisszerűségéből, az átleskésítést, létünk magasabb értelmének üzenetét. Arra gondolok, ahogyan a Házsongárdról ír: „...megnyugvást, békét, erőt adó szellemek lengik be, olyanok, akikkel jó találkozni, akik mai kérdéseinkre jó előre kőbe vészték válaszaikat. Otthon vagyunk benne.”

Kívánhatunk-e ennél többet?

Papp Endre